

MARY WOLLSTONECRAFT

În apărarea
drepturilor femeii

Traducere din limba engleză și note de
ANCA COSTEA

EDITURA HERALD
București

CUPRINS

<i>Scurtă schiță a vieții lui Mary Wollstonecraft</i>	5
<i>Către Maurice de Talleyrand-Périgord, fost episcop de Autun</i>	11
Introducere	19
I. Drepturile neamului omenesc și obligațiile care decurg din acestea	25
II. Despre concepțiile predominante privind caracterul specific sexelor	35
III. Continuare pe același subiect	61
IV. Observații asupra stării de degradare la care este redusă femeia, din diverse motive	81
V. Critici la adresa scriitorilor care au făcut femeile demne de milă, aproape de dispreț	116
VI. Efectul produs asupra caracterului de asocierile timpurii ale ideilor	168
VII. Modestia, din punct de vedere general, și nu ca virtute a sexului feminin	177
VIII. Subminarea moralității de ideile sexuale cu privire la importanța bunei reputații	191
IX. Despre efectele dăunătoare ale diferențelor artificiale stabilite de societate	204

I.Despre iubirea părintească	218
II.Datoria față de părinți	222
III.Despre educația publică	229
IV.Exemple de prostie provocată de ignoranța femeilor și concluzii asupra progresului moral la care ne putem aștepta în mod firesc în urma revoluției moravurilor feminine	260

INTRODUCERE

După ce am studiat istoria și am observat lumea vie cu o grijă neliniștitoare, o melancolie pătrunzătoare și o indignare dureroasă mi-au umplut sufletul, făcându-mă să recunosc suspinând ori că natura a creat diferențe considerabile între oameni, ori că civilizația care s-a dezvoltat în lume până azi n-a fost imparțială. Am consultat diverse cărți ce tratează subiectul educației și am observat comportamentul părinților și al conducerii școlilor; care a fost rezultatul? Convingerea profundă că sursa principală a nefericirii semenilor mei, pe care o deplâng cu ardoare, este educația lor neglijată, precum și cea că femeile devin slabe și nefericite din tot felul de cauze rezultate toate dintr-o concluzie pripită. De fapt, comportamentul și obiceiurile femeilor demonstrează în mod evident că mintea lor nu e prea zdravănă, căci, precum florile plantate în solul prea fertil, le sunt sacrificate puterea și folosul, pentru a evidenția frumusețea, iar frunzele spectaculoase, după ce au încântat ochii mofturoșilor, se ofilesc pe tulpină, date uitării, cu mult înainte de a ajunge la maturitate. Pun una dintre cauzele acestei înfloriri sterpe pe seama unui sistem educațional de proastă calitate, concluzie trasă din cărțile scrise pe acest subiect de către bărbații care, văzând femeile mai degrabă ca pe niște femeiuști decât ființe umane, s-au preocupat să facă din ele amoreze seducătoare, în loc de soții iubitoare și mame înțelepte. Iar inteligența sexului feminin a fost atât de bulversată de acest omagiu fals, încât femeile civilizate din ziua de azi, cu foarte puține excepții, vor doar să inspire iubire, când ar

trebui să aibă aspirații mai înalte și să pretindă respect prin calitățile și virtuțile lor.

De aceea, într-un tratat despre drepturile și moravurile femeilor, nu trebuie să ignorăm lucrările scrise special pentru perfecționarea lor, mai ales când se afirmă în termeni clari că mințile femeilor sunt șubrezite de calități false și că manualele de instruire, scrise de oameni de geniu, au avut aceeași direcție ca și publicațiile de natură mai frivolă, precum și că, într-un veritabil stil mahomedan, femeile sunt tratate ca un soi de ființe subordonate, și nu ca parte a speciei umane, în timp ce rațiunii perfectibile i se permite să fie distincția onorabilă ce ridică bărbatul deasupra bestiei, punându-i, astfel, un sceptru natural în mâna-i slabă.

Totuși, nu vreau să-i fac pe cititori să creadă că, pentru că sunt femeie, am intenția de a aborda cu violență dezbaterea cu privire la egalitatea sau inferioritatea sexului feminin; dar cum subiectul există și nu pot trece peste el fără să risc ca esențialul din raționamentul meu să fie interpretat greșit, mă voi opri un moment, pentru a spune în câteva cuvinte părerea mea: în lumea naturală se observă clar că femela este inferioară masculului, din punct de vedere al forței fizice. Aceasta este legea naturii și nu pare că trebuie să fie suprimată sau abrogată în favoarea femeii. Nu i se poate nega deci bărbatului un anumit grad de superioritate fizică, iar acesta este un privilegiu nobil! Dar, nemulțumiți de această formă de superioritate, bărbații se străduiesc să ne afunde și mai mult, până la stadiul de obiecte seducătoare; iar femeile, îmbătate de adorația pe care, influențați de simțuri, bărbații le-o arată, nu caută să stârnească în inimile lor un interes mai durabil, nici să le devină prietene, când ei găsesc plăcere în compania lor.

Sunt conștientă de un lucru evident: i-am auzit din toate direcțiile vociferând împotriva femeilor masculine; dar unde sunt ele văzute? Dacă prin această expresie bărbații vor să le critice pasiunea pentru vânătoare, arme sau jocuri de noroc, din toată inima îi susțin; dar dacă se referă la mimarea calităților tipice bărbaților sau,

mai bine zis, la dobândirea acelor talente și calități care înnobilează caracterul omenească și care ajută femeia să urce pe scara animală și să devină ființă omenească în sensul larg al cuvântului, mi se pare că, din punct de vedere filosofic, ar trebui să-și dorească, împreună cu mine, ca ele să devină pe zi ce trece mai masculine.

Această dezbateră împarte, în mod firesc, subiectul. În primul rând, voi plasa femeile în rangul nobil de ființe omenești care, la fel ca bărbații, se află pe pământ pentru a-și dezvolta aptitudinile; în plus, voi insista în mod special asupra vocației lor proprii.

Vreau, de asemenea, să evit o greșeală pe care au făcut-o mulți scriitori respectabili; căci instrucțiunile pe care le-au primit femeile până acum se aplică mai degrabă *doamnelor din înalta societate*, dacă e să lăsăm la o parte acele sfaturi indirecte ce se găsesc la Sandford și Merton¹; așadar, în adresarea mea către sexul feminin pe un ton mai ferm, mă orientez către femeile din clasa de mijloc, căci sunt cele mai naturale. Poate că aristocrația este cea care a răspândit în lume semințele falsului rafinament, ale imoralității și ale vanității. Ființe slabe, artificiale, ridicate prematur și nenatural deasupra nevoilor și ale afecțiunilor rasei din care fac parte, subminează însăși baza virtuții, răspândind corupția în întreaga societate! Această clasă socială este cea mai demnă de milă, căci educația celor bogați îi face orgolioși și neputincioși, iar spiritul lor încă nedezvoltat nu este întărit de rânduiele care învrednicesc caracterul uman. Ei trăiesc doar pentru plăcere și, după principiul natural cauză-efect, nu va trece mult până să aibă parte doar de plăceri fără substanță.

Dar, cum îmi propun să adopt o viziune diferită asupra diverselor clase ale societății și ale caracterului moral feminin în fiecare dintre ele, această aluzie este, momentan, suficientă; am făcut aluzie la acest subiect deoarece mi se pare că însăși esența unei introduceri este expunerea rapidă a conținutului lucrării pe care o deschide.

¹ Thomas Day, *Povestea lui Sandford și Merton* (1783–1789): carte didactică pentru copii influențată de lucrarea *Emil sau despre educație* a lui Rousseau.

Sper ca femeile să mă scuze dacă le tratez ca pe niște ființe raționale, în loc să le admir farmecul *fascinant*, tratându-le ca și cum ar fi într-o stare de copilărie eternă, incapabile să se bazeze pe ele însele. Doresc, în cel mai sincer mod, să precizez în ce constă ade-vărata demnitate și fericire a omului – vreau să determin femeile să-și dorească dobândirea de putere, fizică, dar și mintală, și să le conving că vorbele dulci, sentimentele delicate, sensibilitatea inimii și gusturile rafinate sunt aproape sinonime cu slăbiciunea, iar acele ființe care transmit doar milă și o iubire de acest fel – care înseamnă același lucru – vor ajunge în curând demne de dispreț.

Prin respingerea acelor frumoase expresii feminine pe care bărbații le utilizează cu infatuare pentru a îndulci dependența noastră supusă și prin disprețuirea acelei eleganțe slabe a minții, precum și a sensibilității splendide și a acelei supunerii dulci, tră-sături ce se presupune a fi caracteristice vasului mai slab¹, vreau să arăt că eleganța este inferioară virtuții, că primul scop al unei ambiții demne de laudă este dobândirea unui caracter omenesc, indiferent de sex, și că observațiile secundare trebuie să fie făcute pe acest simplu criteriu.

Acesta este planul meu, în linii mari, iar dacă îmi exprim convingerea cu emoțiile puternice pe care le simt ori de câte ori abordez acest subiect, unii cititori îmi vor recunoaște dictatul experienței și roadele reflecției. Motivată de acest obiectiv, refuz să-mi aleg cu grijă cuvintele și să-mi șlefuiesc stilul; ținta mea este să fiu utilă, iar sinceritatea mea mă va ajuta să evit orice fandoseală; căci, vrând să conving prin puterea argumentelor, nu să impresionez prin eleganța limbajului, nu-mi voi pierde timpul construind fraze frumoase sau fabricând sentimente artificiale cu caracter bombastic care, ieșind forțat din cap, nu vor ajunge la inimă – sunt preocupată de fapte, nu de cuvinte! – și, nerăbdătoare să fac din femei membri mai respectați ai societății, voi încerca să evit acea exprimare pom-

¹ Petru 3:7: „Bărbaților, purtați-vă și voi, la rândul vostru, cu înțelepciune cu nevestele voastre, dând cinste femeii ca unui vas mai slab”.

poasă care a trecut de la eseu la roman și de la roman la scrisori și conversații intime.

Aceste superlative drăgălașe, ce curg nonșalant de pe limbă, corup gustul și creează un fel de dulcegărie respingătoare ce ne face să nu mai simțim adevărul natural și pur; iar un potop de emoții false și sentimente simțite excesiv, înăbușind emoțiile sincere ale inimii, face ca plăcerile domestice să devină insipide, când ar trebui să îndulcească practicarea acelor obligații austere ce pregătesc ființa rațională și nemuritoare pentru o lume mai nobilă.

Educația femeilor a primit recent mai multă atenție decât în trecut, dar tot sunt considerate frivole și sunt ridiculizate ori compătimate de scriitorii care încearcă să le corecteze prin satiră sau îndrumări. Se știe că își petrec mare parte din primii ani ai vieții încercând să dobândească o brumă de talente; în acest timp, forța trupească și intelectuală este sacrificată în favoarea unei idei imorale de frumusețe, din dorința de a deveni soții – singurul mod prin care femeile pot să crească în lume. Și cum această dorință le transformă în simple animale, atunci când se căsătoresc, se comportă așa cum ne-am aștepta de la un copil să se comporte: se îmbracă, își fac machiajul și devin caricaturi ale creației lui Dumnezeu. Cu siguranță că aceste ființe slabe se potrivesc mai degrabă într-un harem! Cum să existe de la ele pretenția cărmuirii cu discernământ a unei familii sau îngrijirea bieților copilași pe care-i aduc pe lume?

Dacă din comportamentul actual al femeilor, din apetitul lor pentru plăcere, care înlocuiește ambiția și alte pasiuni prețioase ce deschid și înobilează sufletul, putem deduce că educația pe care femeile au primit-o până în prezent a urmărit, ținând cont de constituția societății civile, să le transforme în obiecte înfime ale dorinței – nimic altceva decât procreatoare de proști! – dacă poate fi demonstrat că, prin scopul de a face din ele persoane împlinite fără a le cultiva inteligența, ele sunt abătute de la îndatoririle lor și devin ridicole și inutile atunci când floarea frumuseții lor se va

fi ofilit¹, cred că bărbații *raționali* mă vor scuza pentru efortul pe care-l depun în a le convinge pe acestea să devină mai masculine și mai onorabile.

La drept vorbind, termenul „masculin” nu e decât o sperietoare: nu există motiv să credem că femeile vor dobândi prea mult curaj sau tărie sufletească, fiindcă inferioritatea lor aparentă din punct de vedere al forței fizice le face, într-un fel sau altul, să depindă de bărbați în anumite momente ale vieții; dar de ce să adăugăm acestei dependențe prejudecăți care fac din virtute o calitate a femeii și care confundă adevărurile simple cu visuri senzuale?

Femeile sunt, de fapt, atât de denigrate de concepții eronate ale perfecțiunii feminine, încât nu paradoxal afirm că această slăbiciune falsă atrage asupra lor tirania și dă naștere vicleniei, adversarul natural al forței, ce le face să simuleze acele aere puerile demne de dispreț care le subminează stima în timp ce stârnesc dorință. Să devină bărbații mai modești și mai virtuoși, iar dacă femeile nu devin în același timp mai înțelepte, va fi clar că nu sunt la fel de inteligente. Nu cred că mai e nevoie să precizez că acum vorbesc despre sexul feminin în general. Numeroase femei au mai multă judecată decât apropiații lor masculini și, cum balanța nu se înclină în favoarea nimănui atunci când există un efort constant pentru echilibru fără de care se impune în mod natural mai multă gravitate, unele femei își cârmuiesc bărbații fără sa se corupă, fiindcă inteligența va conduce întotdeauna.

¹ Un scriitor glumeț, al cărui nume nu mi-l amintesc, se întreabă la ce mai sunt bune în lume femeile care trec de 40 de ani. (N. a.)

I

DREPTURILE NEAMULUI OMENESC ȘI OBLIGAȚIILE CARE DECURG DIN ACESTEA

În actuala stare a societății este necesar să îmi întorc atenția asupra principiilor de bază în căutarea adevărilor elementare și să dezbat fiecare părticică a acestora. Pentru a clarifica lucrurile, cer permisiunea să pun câteva întrebări simple, iar răspunsurile vor părea probabil la fel de evidente precum axiomele pe care se sprijină raționamentul meu; deși, în practică,, acestea sunt contrazise în mod oficial de bărbați fie prin cuvinte, fie prin comportament.

În ce constă superioritatea omului față de lumea animală? Răspunsul e clar ca lumina zilei: în Rațiune.

Ce calități dobândite plasează o ființă deasupra celeilalte? Virtutea, răspundem dintr-odată.

În ce scop au fost pasiunile sădite în sufletul omului? Pentru ca, atunci când le învinge, să dobândească un nivel de cunoaștere interzis animalelor, ne șoptește Experiența.

În consecință, perfecțiunea naturii noastre și capacitatea de a fi fericiți trebuie estimate în funcție de rațiune, virtute și cunoaștere, ce caracterizează individul și dirijează legile care încheagă societatea; și la fel de incontestabil este faptul că, prin folosirea rațiunii, cunoașterea și virtutea vin de la sine, dacă privim umanitatea în ansamblu.

Astfel drepturile și obligațiile omului schematizate, pare aproape inutilă încercarea de a ilustra adevăruri aparent atât de irefutabile; totuși, astfel de prejudecăți atât de bine înrădăcinate au întunecat rațiunea, iar calități atât de false și-au atribuit denumirea de virtuți, încât este necesară urmărirea felului în care calea rațiunii a fost încurcată și supusă erorii de către diverse circumstanțe accidentale, comparând axioma elementară cu acele abateri accidentale. În general, oamenii par să se folosească de rațiune pentru a justifica prejudecățile pe care le-au asimilat, fără să știe cum, în loc să le stârpească. Pentru a-și defini propriile principii, mintea are nevoie de putere de caracter, căci există un fel de lașitate intelectuală ce îi face pe oameni să dea înapoi de la obligațiile lor sau să le îndeplinească pe jumătate. Totuși, concluziile imperfecte la care se ajunge sunt deseori plauzibile, pentru că se bazează pe o experiență parțială și pe idei juste, deși limitate.

Revenind la primele principii, viciul, în toată slughenia sa naturală, se ascunde de cercetări mai amănunțite; dar mereu se găsește un grup de gânditori superficiali care să exclame că aceste argumente, în încercarea de a dovedi prea multe, nu dovedesc nimic și că ar putea fi indicată folosirea unor mijloace corupte. Astfel, acest lucru se opune neîncetat principiilor elementare, până când adevărul se pierde într-o ceață de cuvinte, virtutea nu rămâne decât o aparență, iar cunoașterea devine fără valoare în urma prejudecăților care se ascund în spatele său.

Teoretic, orice ființă inteligentă este atât de surprinsă de faptul că cel mai înțelept mod de a forma o societate este crearea constituției sale după natura umană, încât pare îndrăznească încercarea de a aduce dovezi. Totuși, este nevoie de dovezi, dacă se vrea ca rațiunea să dărâme zidurile obișnuinței, însă a folosi obiceiurile ca pretext pentru a justifica privarea bărbaților (și a femeilor) de propriile lor drepturi e unul dintre cele mai absurde sofisme ce insultă zilnic simțul comun.

Civilizația populației Europei este foarte părtinitoare; ba mai mult, se pune întrebarea dacă membrii acesteia au dobândit vreo

virtute în schimbul inocenței lor, care să compenseze pentru nefericirea provocată de viciile care au mascat urăcioasa ignoranță și libertatea dată la schimb pentru minunata sclavie. Dorința de a impresiona prin bogății, cea mai sigură întâietate pe care o poate obține omul, plăcerea de a domina lingăii și multe alte forme josnice de egoism narcisist au contribuit la copleșirea celei mai mari părți ale omenirii și la transformarea libertății într-un instrument avantajos pentru falsul patriotism. Căci, în timp ce rangul și titlul sunt considerate de o foarte mare importanță, în fața cărora Omul Genial „trebuie să-și încline cu umilință capul”¹, este, cu unele mici excepții, regretabil pentru o națiune ca un om capabil, lipsit de rang sau de proprietăți, să se chinuiască să ajungă în față pentru a fi observat. Vai! Prin ce neazuri nemaipomenite au trecut mii de oameni pentru a procura titlul de cardinal pentru vreun aventurier obscur și intrigant care căuta să se afle printre prinți sau chiar să-i domine prin stăpânirea celor trei coroane ale Papei!

Aceasta a fost, cu adevărat, mizeria pe care au adus-o cu ele onorurile moștenite, bogățiile și monarhia, ce au făcut ca oameni de o adevărată sensibilitate aproape să aducă hule pentru a justifica dezlegarea de providență. Omul a fost considerat independent de Creatorul său ori privit ca o planetă fără legi ieșindu-și de pe orbită pentru a fura focul ceresc al rațiunii, iar răzburarea raiului, ascunsă în flama subtilă precum în cutia Pandorei, i-a pedepsit nechibzuința, aducând răul în lume.

Impresionat de acest spectacol al nefericirii și al neorându-ielii răspândit în societate și sătul să se ciocnească de neghiobi artificiali, Rousseau a devenit atras de singurătate² și, fiind în același timp un optimist, a trudit cu o elocvență neobișnuită să demonstreze că omul este, prin natura sa, un animal solitar. Indus

¹ Milton, *Paradisul pierdut*, Cartea a IV-a.

² Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (1755): autorul subliniază natura singuratică a omenirii; în *Les Confessions* (1782), își descrie propria dragoste pentru singurătate.

în eroare de către al său respect pentru bunătatea Domnului, care cu siguranță a dăruit viață pentru a transmite fericire – căci ce om cu minte și suflet se poate îndoi de așa ceva? – a văzut răul ca pe ceva palpabil, precum și lucrarea omului, nefiind conștient că slăvește o calitate în detrimentul alteia, la fel de necesară pentru perfecțiunea divină.

Clădit pe o ipoteză falsă, argumentele lui în favoarea unei stări naturale sunt plauzibile, dar fragile. Spun fragile căci, pentru a afirma că o stare de natură este preferabilă civilizației, în întreaga-i perfecțiune posibilă, înseamnă, cu alte cuvinte, a critica înțelegerea divină; iar afirmația paradoxală că Dumnezeu le-a făcut pe toate bine și greșeala a fost introdusă în lume de către ființa pe care El a creat-o conștient¹ este nefilosofică și profană.

Când acea Entitate înțeleaptă ce ne-a creat și ne-a așezat pe acest pământ a conceput acea idee bună, a vrut și a permis ca pasiunile să ne dezvolte rațiunea, căci vedea cum răul din prezent ar putea duce către un viitor bun. Putea ființa neajutorată pe care a creat-o din neant să se elibereze de providența Sa și să învețe, cu îndrăzneală, cunoașterea binelui prin facerea de rău, fără permisiune? Nu. Cum putea Rousseau, acel apărător activ al nemuririi, aduce argumente contradictorii atât de inconsistente? Dacă neamul omenesc ar fi rămas pentru totdeauna în starea animală naturală, o stare pe care nici penița sa magică nu a putut-o concepe ca pe o stare în care să se dezvolte vreo virtute, ar fi fost clar pentru toți, cu excepția acestui hoinar sensibil și nesăbuit, că omul a luat ființă pentru a desăvârși ciclul vieții și al morții și pentru a decora grădina Domnului într-un obiectiv greu compatibil cu atribuțiile sale.

Dar dacă, pentru a desăvârși totul, trebuia să se creeze ființe raționale cărora să li se permită creșterea în excelență prin practicarea puterilor cu care au fost înzestrate în acel scop, dacă divinitatea a văzut de cuviință să dea viață unei ființe superioare

¹ Rousseau, *Emil și Sophia sau Un nou sistem de educație* (1762,1763), I.i.l: „Toate sunt bune așa cum le-a făcut Creatorul lor, dar totul se năruie în mâinile omului”.

animalelor¹, înzestrată cu gândire și cu abilitatea de a se perfecționa, de ce să considerăm în mod expres acest dar inestimabil – căci a fost totuși un dar – un blestem, când omul a fost creat pentru a se ridica deasupra bunăstării fizice produse de senzație? Ar putea fi un blestem dacă întreaga noastră existență ar fi limitată de viața noastră pe acest pământ, căci de ce să ne dea Dumnezeu, care este fântâna milostivă a vieții, pasiuni și capacitatea de a reflecta, numai ca să ne amărase zilele și să inspire în noi false idei despre demnitate? De ce să ne călăuzească de la o iubire egoistă către sublimele emoții pe care înțelepciunea și bunătatea Lui le inspiră în noi, dacă aceste sentimente nu ar avea scopul de a ne îmbunătăți natura din care fac și ele parte² și de a ne face capabili să ne bucurăm de o fericire divină? Ferm convinsă că nu există în lume niciun rău pe care Dumnezeu să nu-l fi creat cu voință, îmi clădesc credința în perfecțiunea Domnului.

Rousseau se străduiește să arate că totul *a fost* bine la origine, un grup de autori că totul *este* bine acum, iar eu, că totul *va fi* bine.

Dar, fidel poziției sale inițiale, pe lângă o stare naturală, Rousseau glorifică barbarismul și, invocând umbra lui Fabricius, uită că, atunci când au cucerit lumea, romanii nici nu au visat să-și stabilească propria libertate pe o bază solidă sau să extindă dominația virtuții. Nerăbdător să-și apere sistemul, condamnă fiecare efort de geniu ca fiind corupt și, lăudând virtuțile primitive, îi ridică la rangul de semizei pe cei care abia erau oameni,

¹ În ciuda opiniei anatomiștilor, ce judecă după structura dinților, a stomacului și a intestinelor, Rousseau nu admite ca omul este o ființă carnivoră. Și, distanțat de natură de către un spirit sistematic, contestă că omul este un animal de turmă, deși lungul și neajutoratul stadiu al copilăriei pare să indice o tendință spre împerechere, primul pas către instinctul de turmă. (N. a.)

² Ce i-ai spune unui meșteșugar căruia i-ai cerut să facă un ceas care să arate ora din zi dacă, pentru a-și demonstra iscusința, ar complica mecanismul, adăugând roțițe pentru a-l face ceasornic cu repetiție etc., și dacă s-ar scuza numai de că, în cazul în care nu atingeai un anumit arc, nici nu ți-ai fi dat seama de schimbare și că s-ar fi amuzat făcând *un experiment* fără să-ți facă vreun rău – nu i-ai răspunde acestuia în mod drept, insistând că, dacă nu ar fi adăugat acele ace, roțițe și arcuri, accidentul nu ar fi avut loc? (N. a.)

pe spartanii sălbatici care, sfidând justiția și recunoștința, i-au sacrificat cu sânge-rece pe sclavii transformați în eroi pentru a-și salva opresorii.

Sătul de moduri de viață și virtuți false, cetățeanul Genevei¹, în loc să analizeze subiectul așa cum se cuvine, a despărțit binele de rău, fără să se întrebe dacă răul de la care își întoarse fața indignat era consecința civilizației sau rămășița barbarismului. A văzut viciul călcând în picioare virtutea și falsă bunătatea luând locul adevărului; a văzut talente deformate de putere în scopuri dăunătoare și nu s-a gândit niciodată să urmărească sursa aceluia rău imens în puterea arbitrară, în distincțiile moștenite care sunt în dezacord cu superioritatea intelectuală ce îl înalță pe om deasupra semenilor săi. Nu a prevăzut că, în câteva generații, puterea regală avea să aibă ca efect imbecilitatea nobilimii și că avea să fie o momeală care atrage lenea și viciul în rândul a mii de indivizi.

Nimic nu-l poate pune pe omul regal într-o lumină mai demnă de dispreț decât mulțimea de crime care l-au ajutat să ajungă la tron. Intrigi josnice, crime nefirești și toate viciile ce corup omul au fost pașii către acest rang distins; însă milioane de oameni au permis cu nepăsare ca brațele lașe ale hoților lacomi ce erau urmașii lor să se sprijine liniștite pe tronurile lor însângerate².

Numai o negură ucigătoare poate amenința societatea, atunci când cel care o conduce nu învață decât să inventeze crime sau să organizeze ceremonii copilărești stupide. Nu vor învăța oamenii niciodată să fie înțelepți? Nu vor înceta să se aștepte doar la struguri din mărăcini sau smochine din ciulini?³

¹ Rousseau s-a născut în Geneva, dar a petrecut puțin timp acolo după vârsta de 16 ani; cu toate acestea, îi plăcea să folosească apelativul „cetățean al Genevei”.

² Nu va exista vreodată insultă mai mare a drepturilor omului decât tronurile justiției din Franța, care făceau dintr-un copil purtătorul de cuvânt al odiosului Dubois! (*N. a.*)

³ Matei 7:16-18: „Culeg oare oamenii struguri din mărăcini sau smochine din ciulini? Tot așa, orice pom bun face roade bune, dar orice pom stricat face roade stricate. Un pom bun nu poate face roade stricate și un pom stricat nu poate face roade bune”.